

"וְכִי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶם כָּל עֵץ מֵאֲכָל וְעֲרַלְתֶם עֲרַלְתוּ אֶת פְּרִיֹ" . . .

הרב פרופ' דניאל הרשקוביץ

"כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוּחִים כִּן רַעֲיָתִי בֵּין הַבְּנוֹת" (שיר השירים ב,ב) - "רבי אליעזר פתר קרא בגאולת מצרים - מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים היא קשה על בעלה ללוקטה כך היתה גאולתן של ישראל קשה לפני הקב"ה ליגאל" (ויקרא רבה פרשה כג). קשה היה לגאול את ישראל, כי רבים מישראל לא רצו כלל לצאת ממצרים. הנה במדרש: "חשך למה הביא עליהן? ... לפי שהיו פושעים בישראל שהיה להן פטרונין מן המצריים והיה להן שם עושר וכבוד ולא היו רוצים לצאת. אמר הקב"ה: אם אביא עליהן מכה בפרהסיא וימותו, יאמרו המצריים: כשם שעבר עלינו - כך עבר עליהן. לפיכך הביא על המצריים את החשך ג' ימים, כדי שיהיו קוברין מתיהם ולא יהיו רואין אותן שונאיהם" (שמות רבה פרשה יד). וכן דרשו חז"ל על הפסוק "וַיִּסַּב אֱלֹקִים אֶת הָעַם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יָם סוּף, וַחֲמִשִּׁים עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאָרֶץ מִצְרָיִם" (שמות יג, יח): "וַחֲמִשִּׁים עָלוּ" - מלמד שלא עלה בידם אלא אחד מחמש. אחרים אומרים: אחד מחמשים. אחרים אומרים: אחד מחמש מאות. א"ר נהוריי: העבודה! אפילו אחד מחמש מאות לא עלה בידו!" (פסיקתא דרב כהנא פרשה יא). כיצד נבין שבני ישראל, אשר הועבדו בפרך במצרים והיו חשופים מידי יום ביומו לגזרות קשות ואכזריות, לא רצו לצאת מארץ מצרים? זאת ועוד, התורה אומרת "וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כִּן אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקְצֶר רוּחַ וַיַּמְעִבְדָה קִשָּׁה" (שמות ו, ט). והרי הדברים הם היפך ההגיון, שכן אדם בעת מצוקה נתלה בכל קש של הצלה ובכל זיק של תקוה, ואם כן היינו מצפים שהעם הנתון לשעבוד הקשה ישמח לבשורת הגאולה הבאה מפיו של משה!

בעלי המוסר מסבירים כי התשובה לשאלות אלו מצויה בגזירתו של פרעה: "לא תֵאֶסְפוּן לָתֶת תְּבֹן לְעַם לְלִבָּן הַלְבָנִים פְּתֻמוֹל שְׁלֶשֶׁם, הֵם יֵלְכוּ וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם תְּבֹן" (שמות ה, ז). לכאורה, אם פרעה מעוניין להכביד את עולו על עם ישראל היינו מצפים שיעלה את מיכסות העבודה שעליהם להפיק. באופן זה גם תכבד העבודה עליהם וגם פרעה ירויח מכך. אך אם עוצרים את הספקת חומרי הגלם ועל העם מוטל כעת להשיגם בעצמו, הרי ממילא תפגענה מיכסות הייצור, וכך גם אוצרו של פרעה ינזק!

אלא, פרעה לא רצה סתם להכביד עולו על העם, אלא לשרש מהם את הרצון לצאת מארץ מצרים. את זאת הוא השיג בדרך מתוחכמת. גזירתו למנוע תבן מישראל לוותה גם בהוראה למצרים למנוע מישראל גם את האפשרות לקושש תבן - "כיון שישראל יוצאין להביא תבן ולעשות, היה המצרי רואהו בתוך שדהו ומשבר את שוקיו" (שמות רבה פרשה ה). מהיכן, אם כן, ישיגו ישראל תבן? הם פשוט יצטרכו לגדלו בעצמם. את זאת רצה פרעה, שכן עבודת הקרקע קושרת את האדם לאדמתו, וזאת מכיון שיש בה שיתוף פעולה בין אדם לאדמה. ראשית - אדם משקיע, ואחר כך - הוא מצפה בקוצר רוח לקצירת היבול. זהו "ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה". כך, אולי, ניתן להבין גם את "וְהָאֶסְפָּסֶף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאוּוּ תְאוּוֹה וַיִּשְׁבוּ וַיִּבְכוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֶאֱכַלנוּ בָּשָׂר. זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרָיִם חֲנָם, אֶת הַקִּשְׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבְּצָלִים וְאֶת הַשּׁוּמִים" (במדבר יא, ד-ה). כיצד יכולים אוכלי המן, הטועמים בו כל טעם שירצו, להתגעגע לקישואים ולאבטיחים, לחציר, לבצלים ושומים? אלא שהם חסרים את ארץ מצרים, אליה נקשרו בעמל הקשה של עבודת הקרקע. אכן, נראה כי המלה "חנם" מתיחסת בפסוק אל הדגה ולא אל גידולי הקרקע, עליהם הם טרחו.

לכן קשה לנתק את עם ישראל מארץ מצרים. הזכרנו שמכת חשך היתה בעצם גם מכה נגד אלו בישראל שלא רצו לצאת. המשותף למכות ברד, ארבה וחשך הוא שהן שלש המכות שניתנו על ידי משה (שמות רבה פרשה יב). יש, אולי, למכות אלו משותף נוסף - הן מכות הפועלות לניתוק עם ישראל מארץ מצרים ע"י פגיעה בנטיעות שנטעו ישראל. חז"ל מסבירים: "למה הביא עליהם ברד? לפי ששמו ישראל נוטעי כרמים וגנות ופרדסים ואילנות, לפיכך הביא עליהם ברד ושבר את הכל" (שם). וכן: "ארבה למה הביא עליהם? לפי ששמו ישראל זורעי חטים ושעורים, לפיכך הביא עליהם ארבה ואכל כל מה שזרעו להם ישראל" (שמות רבה פרשה יג).

הנטיעות הן אלו המביאות לאחיזת האדם בקרקע, ולכן גם היאחזות במקום נקראת בהשאלה נטיעה, ראה למשל: "וּשְׁמַתִּי מְקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וְנִטְעַתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַז עוֹד... (שמואל ב ז, י) וכן: "אם שׁוֹב תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וּבְנֵיתִי אֶתְכֶם וְלֹא אֶהְרַס וְנִטְעַתִּי אֶתְכֶם וְלֹא אֶתּוֹשׁ... (ירמיהו מב, י).

הנטיעות לא קושרות רק את האדם עצמו לאדמתו, אלא גם את הדורות הבאים. הנה, התורה מצווה: "וְכִי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶם כָּל עֵץ מֵאֵל וְעַרְלַתֶם וְעַרְלַתֶם אֶת פְּרִי שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לְכֶם עֵרְלִים לֹא יֵאָכַל" (ויקרא יט, כג). לכאורה, היה ניתן להבין שהציווי הוא שאם ניטע אז עלינו לקיים מצות ערלה. אך חז"ל מבהירים שיש כאן גם ציווי ליטוע, ובכך ליצור רצף של דורות הקשורים לארץ - "אמר להם הקב"ה לישראל: אעפ"י שתמצאו אותה מליאה כל טוב, לא תאמרו נשב ולא ניטע, אלא הוּוּ זְהִירִין בְּנִטְיָעוֹת, שְׁנֵאמַר 'וְנִטְעַתֶם כָּל עֵץ מֵאֵכָל'. כִּשֶׁם שֶׁנִּכְנַסְתֶּם וּמִצַּאתֶם נִטְיָעוֹת שֶׁנִּטְעוּ אַחֲרַיִם, אִף אַתֶּם נִטְעוּ לְבִנְיָכֶם" (מדרש תנחומא פרשת קדושים סימן ח).

בכל דור ודור יש המנסים לערער את אחיזת עם ישראל בארץ ישראל, ולכן שומה עלינו להעמיק את השתרשותנו כאן בכל פעולה המבססת את מדינת ישראל, ראשית צמיחת גאולתנו. במיוחד, נעודד נטיעות בימים אלו של ראש השנה לאילנות. יהי רצון שנזכה במהרה בימינו להתגשמות הנבואה "וְנִטְעַתִּים עַל אֲדָמְתָם וְלֹא יִנְתָּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמְתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם, אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (עמוס ט, טו).